

BADIIY TARJIMANING BOSHQA TARJIMALARDAN FARQLI JIHATLARI

Fayzulloyeva Mashhura Asatullayevna

Navoiy davlat pedagogika instituti

Xorijiy til va adabiyoti yo'nalishi magistranti

Annotatsiya: Ushbu tezisdagi tarjima sohasining badiiy tarjima yo'nalishi, uning qamrovi, badiiy tarjima uchun qo'yilgan me'zon va talablar, shuningdek, mazkur tarjima turining boshqa tarjimalardan farqli jihatlari o'z aksini topgan.

Kalit so'zlar: Badiiy tarjima, semantik yaqinlik, bevosita tarjima, bilvosita tarjima, yozma tarjima, og'zaki tarjima, sinxron tarjima, ketma-ket tarjima, giperbola, antiteza, inversiya, ritorik savollar, metafora.

Аннотация: В данном тезисе отражено направление художественного перевода в области перевода, его сфера применения, критерии и требования к художественному переводу, а также отличия этого вида перевода от других переводов.

Ключевые слова: Художественный перевод, смысловая близость, прямой перевод, косвенный перевод, письменный перевод, устный перевод, синхронный перевод, последовательный перевод, гипербола, антитеза, инверсия, риторические вопросы, метафора.

Annotation: In this thesis, the direction of literary translation in the field of translation, its scope, the criteria and requirements for literary translation, as well as the different aspects of this translation from other translations are reflected.

Key words: Literary translation, semantic proximity, direct translation, indirect translation, written translation, oral translation, simultaneous translation, consecutive translation, hyperbole, antithesis, inversion, rhetorical questions, metaphor.

Tarjima bu qayta yaratish san'ati, yuksak badiiy ijoddir, ijod bo'lganda ham tarjima muallifidan izlanish, mehnat, sabr-toqat talab qiladigan, turli xil materiallar ustida mashaqqatli ish olib borishni talab qiladigan ijoddir. Tarjima tushunchasining ma'nosi juda keng, chunki "Tarjima nima?" degan savolga turli soha vakillari turlicha javob berishadi. Bir kishi tarjimini bir tilda yozilgan kitobni ikkinchi tilga o'girish desa, boshqa bir kishi uni bir tilda bayon qilingan fikrni o'zga tilda so'zlovchi kishilarga tushuntirib berishdan iborat deb biladi. Uchinchi bir kishi fikricha esa, kinofilmlar ham tarjima qilinadi, demak tarjima bu bir tilda rol ijro etayotgan aktyorning nutqini ikkinchi uchinchi va hokazo tillarga o'girish demakdir deb hisoblaydi. Tarjima xalqlar o'rtasidagi do'stlik, qardoshlik va hamkorlik manfaatlariga, ular o'rtasidagi iqtisodiy-siyosiy, ilmiy, madaniy va adabiy aloqalarning kengayishiga xizmat qiluvchi qudratli quroldir. Demak, tarjima – ko'p sohali, sertarmoq, murakkab faoliyat. Tarjima insoniyat faoliyatining eng qadimiy turlaridan biri bo'lib, u tufayli biz insoniyat taraqqiyoti tarixini barcha tafsilotlari bilan ochiq-oydin tasavvur etamiz. Tarjima turli xalqlar adabiyotlarining o'zaro aloqasi va bir-biriga ta'siri jarayonini tezlashtiradi. Tarjimaviy asarlar tufayli kitobxonlar jahon adabiyoti durdonalaridan bahramand bo'ladilar, ularning estetik tuyg'ulari oshadi, didlari o'sadi, dunyoqarashi kengayadi, ularda go'zal narsalar haqida tushunchalar hosil bo'ladi. Tarjimaga lingvistik tarjimashunoslik nuqtai nazaridan yondashib, quyidagicha ta'rif berish mumkin: Insoniyat

faoliyatining murakkab shakli bo'lmish tarjima bir tilda yaratilgan nutqiy ifodani (matni), uning shakl va mazmun birligini saqlagan holda, o'zga til vositalari asosida qayta yaratishdan iborat ijodiy jarayondir. Demak, asliyat mansub bo'lgan til vositalari yordamida yaratilgan nutqiy ifoda tarjima tili qonuniyatlari asosida vujudga keltirilgan shunday ifoda bilan almashtiriladi. Tarjimaning asl nusxaga semantik yaqinlik darajasi, asl nusxa va tarjima matnlarining janr va uslubiy mansubligi, tarjima variantini tanlashga ta'sir etuvchi pragmatik omillar bilan belgilanadi. Tarjimaning barcha bu jihatlari bevosita me'yoriy xarakterga ega bo'lib, ular tarjimonning strategiyasini va uning ishini baholash mezonlarini belgilaydi. Tarjima normasi tushunchasi tarjimonning maqsadli tildan me'yoriy foydalanish talabini, shuningdek, tarjima jarayoni natijalarining tarjima faoliyatining maqsad va vazifalari to'g'risidagi umume'tirof etilgan qarashlarga mos kelishi zarurligini o'z ichiga oladi. Badiiy tarjima adabiy san'at bilan chambarchas bog'liq bo'lgan alohida sohadir. Tibbiy, yuridik, iqtisodiy yoki ilmiy-texnik materiallardan farqli o'laroq, tarjimondan o'ta aniq va so'zma-so'z bo'lishi talab qilinmaydi. Asliyat va qayta tiklangan matn xususiyatiga qarab tarjima badiiy tarjima, ilmiy tarjima va boshqa turlarga ajratiladi. Asl nusxani aks ettirish tarziga ko'ra tafsir, tabdil, sharh kabi ko'rinishlarga ham ega bo'lishi mumkin. Tarjima qilish jarayoni o'z navbatida ikkiga bo'linadi ular: bevosita va bilvosita tarjima. Bevosita tarjima – asliyat (original asar) tilidan bevosita amalga oshiriladi. Bilvosita tarjima muayyan bir tilga o'girilgan tarjimadan boshqa bir tilga qayta tarjima qilish sanaladi. Bunda asliyat tilidan qilingan tarjimadan amalga oshirilgan tarjima yoki uchinchi tildan amalga oshirilgan tarjima nazarda tutiladi. Tarjima turlari shakliga ko'ra 2 ga bo'linadi: yozma tarjima va og'zaki tarjima. Yozma tarjima ham o'z navbatida badiiy, ilmiy va boshqa soha tarjimalarini o'z ichiga oladi. Og'zaki tarjima esa sinxron va ketma-ket tarjimaga bo'linadi.

Badiiy tarjimaning asosiy vazifasi muallif niyatini, badiiy asar g'oyasini o'quvchiga yetkazishdir. Matnlarni badiiy tarjima qilish yo'nalishlari quyidagilar:

teatrlashtirilgan spektakllar va filmlar uchun ssenariylar;

komikslar, tanqidlar, xotiralar;

nasr, she'riyat, qo'shiq matni;

reklama materiallari.

Bugungi kunda madaniyatlararo va millatlararo muloqotning keng miqyosda rivojlanishi davrida badiiy tarjima muammolarining paydo bo'lishi va hal etilishining o'ziga xos jihatlari ancha munozarali bo'lib, shu bois bu masalalar turli darajada ko'rib chiqilib, o'rganilmoqda hamda konferensiyalarda, jumladan, xalqaro darajadagi anjumanlarda ko'tarilmoqda. Tarjima masalalari bilan bir qator fanlar shug'ullanadi: an'anaviy tilshunoslik, etnolingvistika, psixolingvistika, etnik psixolingvistika, madaniyatlararo muloqot nazariyasi va boshqalar. Tarjimoni til vositachiligining boshqa turlaridan ajratib turadigan xususiyat tarjima matni shakli va mazmunining birligidir. Bu, birinchi navbatda, tarjima matnini o'quvchilar uni manba matniga mutlaqo o'xshash deb bilishida ifodalanadi. Tarjimaning asl nusxaning mazmuni va shaklini takrorlashi iloji boricha aniq bo'lishi kerak, bu tarjimaning asl nusxaga qanchalik o'xshashligini bevosita belgilaydi. Aniqlik tabiati butunlay tarjima qilinayotgan matnning o'ziga xos xususiyatlariga bog'liq. Ilmiy nasr tarjimasida to'g'ri va aniq deb hisoblanishi mumkin bo'lgan narsa badiiy adabiyotga nisbatan ba'zan noto'g'ri bo'lib chiqadi, bunda tarjimaning haqiqiy adekvatligiga ko'pincha asl nusxadan og'ish va almashtirishlar orqali erishiladi. Badiiy asarlarning tarjima qilinishi va tarjimasining adekvatligi muammosi

tilshunoslikda ham, adabiyotshunoslikda ham eng dolzarb masalalardan biridir. Tarjima usullari, texnikasi va tamoyillari, tarjimalarga qo'yiladigan talablar va ularning tarjima matniga muvofiqlik darajasi, tarjima matnining o'ziga xosligi, shuningdek, umuman olganda, zamonaviy fanda tillararo muloqot muammosi haqidagi bahslar dolzarbligini yo'qotmaydi. Badiiy tarjima kommunikativ tarjimaning eng qadimgi va eng murakkab turidir. Bu tarjimaning eng ijodiy turi bo'lib, unda fikr erkinligi va g'oyalar xilma-xilligiga ruxsat beriladi. Badiiy tarjima so'zma-so'zlikni talab qilmasa-da, lekin asl matnning shakli, tuzilishi, mazmuni va kayfiyatini saqlab qolish shart. Badiiy adabiyot tarjimasining xususiyatlaridan biri matnlarda frazeologik birliklar va so'z o'yinlarining mavjudligidir. Ko'pincha tarjimon frazeologik birliklar, iboralar, so'z o'yinlari bilan shug'ullanishi kerak, ular so'zma-so'z tarjima qilinganda muallif nazarda tutgan ma'noni yo'qotadi yoki umuman tarjima qilinmaydi. Shuning uchun biz hissiy va semantik xabarni saqlab qolish uchun boshqa tildagi analoglarni izlashimiz, ma'nosi o'xshash iboralarni tanlashimiz kerak. Badiiy tarjimalarning sifati bevosita tarjimonning ijodiy qobiliyatiga bog'liq. Boshqacha aytganda, tarjimonning yozish mahorati yangi matnni asl nusxadagidek mustahkam qilish uchun yetarli bo'lishi nihoyatda muhim. Oxir oqibat, asarning tarjima nusxasini o'qishdan keyin his-tuyg'ularni, kayfiyatni, taassurotlarni saqlab qolish kerak va hamma ham buni qila olmaydi. Badiiy matnlar tarjimasining yana bir xususiyati asar mansub bo'lgan davrning uslubiy va madaniy xususiyatlariga mos kelish zaruratidir. Tarjimon o'sha davr madaniyati, kundalik hayoti, turmush tarzini anglashi, matnga sho'ng'ib ketishi kerak. Shundagina u asar muhiti va mazmunini imkon qadar to'g'ri yetkazib bera oladi. Shuningdek, badiiy tarjimaning umumiy qoidalari mavjud bo'lib, ular quyidagilardan iborat:

Tarjimon asar mazmunini muallif uslubiga imkon qadar yaqinroq yetkazish yo'llarini topishi kerak. Ishning "atmosfera"sini saqlab qolish juda muhimdir.

Yangi adabiy asar potentsial o'quvchi uchun qiziqarli bo'lishi kerak. Buning uchun matnda stilistik vositalardan foydalaniladi: giperbola, antiteza, inversiya, ritorik savollar, metafora va boshqalar.

Tarixiy voqealar, geografik nomlar va boshqa faktik ma'lumotlardagi xatolarga yo'l qo'yib bo'lmaydi.

Badiiy tarjima adabiy taqdimot qoidalariga bo'ysunadi. Bir nechta jummalarda ketma-ket bir xil so'zlarni emas, balki sinonimlarni qo'llash tavsiya etiladi.

Majhul nisbat o'rniga aniq nisbatdan foydalanish afzalroqdir. Klishelar, agar ular mazmuni bilan asoslanmagan bo'lsa, matndan chiqarib tashlanishi kerak.

Yana bir vazifa - asarning yumoristik tabiatini yetkaza bilishdir. Aksariyat hazillarni boshqa tilga so'zma-so'z tarjima qilib bo'lmaydi. Va bu yerda badiiy matn tarjimonining so'z boyligi va tajribasi katta rol o'ynaydi.

Demak, yuqoridagi me'zonlarga qay darajada amal qilinsa, tarjima nusxasi shu qadar joziba va estetik kamolot kasb etadi.